

Заячук Юлія Дмитрівна—

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка. Коло наукових інтересів: порівняльна педагогіка, європейські реформи у галузі вищої освіти, європейські університетські моделі, європейська освітня політика, сучасні методи навчання, двомовна і крос-культурна освіта, українознавчі інституції у системі вищої освіти Канади. Авторка понад 50 наукових публікацій і доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, трьох навчально-методичних посібників (у співавторстві).

Стипендіат міжнародних грантів Канадського інституту українських студій (Альбертський університет, Манітобський університет, Канада), програми Erasmus Mundus (Гумбольдтський університет, м. Берлін, Німеччина), учасник проекту ЄС TEMPUS «Development and Introduction of Multilingual Teacher Education programs at Universities of Georgia and Ukraine».

УДК 37.013:37.013

СТРУКТУРНІ РЕФОРМИ ТА РЕФОРМИ ОСВІТЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РАМКАХ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено вивченню процесу сучасних європейських реформ у галузі вищої освіти. Досліджено питання структурної реформи в галузі вищої освіти – Болонської реформи – та питання реформи у галузі освітнього менеджменту та управління вищими навчальними закладами. Проаналізовано дві глобальні мети Болонської реформи, такі як реструктуризація систем вищої освіти та інтернаціоналізація вищої освіти й мобільність учасників освітнього процесу. У статті також виокремлено основні аспекти в межах трансформації структури управління вищими навчальними закладами і освітнього менеджменту. Проаналізовано «виклики» для професії університетського викладача в умовах сучасних європейських реформ у галузі вищої освіти.

Ключові слова: європейські реформи у галузі вищої освіти; реструктуризація вищої освіти; інтернаціоналізація вищої освіти; мобільність; академічна свобода; освітній менеджмент.

Наразі в Європі відбувається процес масштабних змін у галузі вищої освіти, прикладами яких є: зростання ролі вищої освіти у суспільстві, посилення впливу глобалізації на вищу освіту, розвиток інтеграційних процесів на європейському континенті, що є явищем, яке окреслює нинішній і подальший поступ Європи, її сьогоднішні та майбутні успіхи.

Інтеграційні процеси на європейському континенті супроводжуються формуванням спільного освітнього та наукового простору та розробкою спільних критеріїв і стандартів у цій галузі в масштабах континенту. Окрім того, інтеграційні процеси на

освітньому напрямі нині визначаються, з одного боку, певними перевагами для учасників освітніх реформ на усіх рівнях, а з іншого – новими «викликами» та новими вимогами до їхньої роботи.

Європейський Союз визначив декілька напрямів реформування вищої освіти:

- *структурні реформи*, тобто реформування навчальних планів (це становить «сферу дії» Болонського процесу);
- *реформи в галузі освітнього менеджменту та управління* вищими навчальними закладами;
- *реформи в галузі фінансування* вищих навчальних закладів.

До вивчення різних аспектів питання реформування європейської вищої освіти звертається багато дослідників в Україні, зокрема Г. Атаманчук, В. Анрущенко, А. Вихрущ, Д. Дзвінчук, М. Згуровський, О. Локшина, Н. Лавриченко, В. Кравець, В. Кремень, І. Сікорська, М. Степко, В. Токарева, Ж. Чернякова, І. Чистякова та інші. Широкий спектр питань реформування європейської вищої освіти є предметом наукових досліджень за кордоном, зокрема, до цієї тематики звертаються професори Ulrich Teichler, Juergen Henze, Andrae Wolter, Marcelo Caruso, Harm Kuper, Juergen van Buer, Rolf von Luede (Німеччина), Risto Rinne, Arto Jauhiainen, Johanna Kallo, Annukka Jauhiainen, Anne Laiho, Fred Dervin (Фінляндія), з якими автор статті мала можливість обговорювати цю проблематику особисто.

Мета даного дослідження – проаналізувати напрями загальноєвропейської стратегії реформування вищої освіти, а саме: реформу *структурну*, тобто Болонську реформу, та європейську реформу в галузі *освітнього менеджменту* як важливу частину трансформації європейської вищої освіти.

Результати наукових досліджень, подані у статті, були отримані автором шляхом власних наукових досліджень, проведених у Гумбольдтському університеті (м. Берлін, Німеччина) та Університеті Турку (м. Турку, Фінляндія) за підтримки програми EM A2 LOT 7 VMU, Post-Doctoral program. Дослідження здійснювалося методами вивчення й аналізу літературних джерел, а також інтерв'ю та анкетування учасників освітнього процесу в університетах на всіх рівнях: професорів, викладачів, студентів та адміністраторів, що займаються справами студентів.

Стратегія розвитку Європейського Союзу наголошує на необхідності налагодження співпраці в напрямку реформування вищої освіти між усіма країнами, на наданні освіті загальноєвропейського масштабу. Реформи мають на меті забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів, підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві [1].

Процес «інтернаціоналізації» вищої освіти, тобто посилення інтеграційних процесів між національними системами вищої освіти країн Європи як складова загального процесу глобалізації, став ключовим питанням в Європі у 90-х рр. XX століття. Це, очевидно, означає, що окреслене питання визнається проблемною точкою, і водночас бачаться можливості для його вирішення.

Зазначимо, що у Європі для характеристики процесу інтернаціоналізації використовуються три терміни: інтернаціоналізація, європеїзація, глобалізація. Інтернаціоналізація розглядається як академічна співпраця, уніфікація та обмін знаннями; європеїзація – як регіональна версія інтернаціоналізації, мобільність, стандартизація навчальних програм; глобалізація асоціюється з суспільством знань, транснаціональною освітою, глобальним «колом обов'язків», покладеним на освіту [9, с. 7].

Розглянемо означені напрями загальноєвропейської стратегії реформування вищої освіти.

Першим напрямом визначимо реформу **структурну**, тобто Болонську реформу, що є інструментом європейської інтеграції та глобалізації.

Одразу наголосимо, що окремі німецькі і фінські професори, у яких автору вдалося взяти інтерв'ю, мають різні думки стосовно цілей і суті Болонської реформи. Ці думки доповнюють одна одну.

За визначенням проф. У. Тайчлера, за останні 20 років відбулося безліч реформ в галузі вищої освіти, і Болонська реформа – це лише їх частина [2]. На думку проф. А. Яхіяйнена, Болонський процес сам по собі – це не ідеологія, це радше політика впровадження певних цінностей та ідеологій [3]. Проф. Р. Рінне визначає Болонський процес не як реформу освіти, а як реформу ринку праці [4]. Подібної думки дотримується проф. Ю. ван Бур, наголошуючи на тому, що Болонський процес – це не що інше, як економічна філософія розподілу населення в структурі ринку праці [5]. Проф. Р. вон Люд вважає, що Болонський процес являє собою систему співпраці європейських країн [6].

Загалом дослідники визначають *дві глобальні мети Болонської реформи* [2]:

- *реструктуризація* систем вищої освіти;
- *інтернаціоналізація* вищої освіти і мобільність учасників освітнього процесу.

Реструктуризація вищої освіти – це, насамперед, запровадження двоступеневої бакалаврсько-магістерської структури вищої освіти.

Щодо *інтернаціоналізації* вищої освіти та мобільності, то тут є два окремих види мобільності: *міжконтинентальна* (щоб зробити європейську вищу освіту більш привабливою для студентів з інших частин світу) та *мобільність в межах європейського континенту*.

Запровадження бакалаврсько-магістерської системи стало інструментом для залучення студентів з-поза меж Європи до європейського простору вищої освіти і дійсно збільшило кількість таких студентів. А в аспекті мобільності в межах Європи Болонська реформа не стала такою успішною, як це очікувалося. Професор У. Тайчлер зазначає: «Це й не могло бути інакше. Болонський процес насправді не був призначений для внутрішньо-європейської мобільності, тому що багато проблем, таких як фінансування, адміністрування, визнання досягнень не були вирішені» [2]. Це підкріплюється тим, що проблема взаємовизнання кваліфікацій, отриманих у різних країнах, наразі є великою, а ідея розширення мобільності студента, як це не парадоксально звучить, з впровадженням Болонського процесу ускладнюється, адже навчальні курси, здобуті за кордоном, можуть не визнаватися «домашнім» університетом. Про це зазначили у інтерв'ю професор Ю. ван Бур [5] та професор Ю. Хенце [7].

Проаналізуємо «виклики» для професії викладача університету в умовах Болонської реформи.

Як перший «виклик» для викладача можна розглядати *обмеження навчального часу студента та структурування навчального плану*. Тут зазначимо, що у випадку багатьох європейських країн Болонська реформа скоротила часовий проміжок навчання студента в університеті, позбавивши його можливості навчатися необмежений період. Таким чином, уперше в університетській історії час навчання лімітувався законом. Окрім того, Болонська реформа «модуляризувала» структуру навчального плану, у результаті чого навчальний план став більш організованим, а альтернатива курсів обмежилася.

Другим «викликом» для викладача вищої школи вважаємо зміни в процесі викладання, які можна означити так:

- навчальний план – це «закон викладання» (університетські професори повинні викладати не лише дисципліни, що перебувають у руслі їхніх наукових досліджень, а чітко слідувати навчальному плану і пропонувати лекції та семінари у межах певного модуля [7]);
- міжнародні магістерські програми (університетський викладач повинен бути в змозі забезпечити навчальні курси англійською мовою);
- наявність різних категорій студентів, а саме: власні студенти, іноземні студенти, які здобувають ступінь, студенти за обміном та студенти, які вчаться 1–2 семестри і не здобувають ступінь (університетський викладач повинен відповідати різному досвіду та різним цілям студентів).

До цього варто додати, що *академічна свобода і роль студента* в навчальному процесі в руслі сучасних реформ у вищій освіті також змінюються. Студентам залишилося не так багато альтернатив для вибору курсів, з'явилося багато обов'язкових курсів. Студенти повинні вивчати визначені модулі – лекції та семінари, тож умови навчання стали більш жорсткими, а терміни навчання – більш чіткими та фіксованими. Роль студента в навчальному процесі також змінюється: він став більше схожим на споживача освітніх послуг, більш вимогливим, а викладач перетворився на того, хто надає освітній сервіс для студента.

Третім «викликом» для викладача вищої школи вважаємо зміни в питанні *академічної свободи*. *Індивідуальний компонент академічної свободи* – це свобода вчених робити такі дослідження, які вони хочуть. Можемо констатувати, що цей компонент академічної свободи залишився практично незмінним. *Інституційний компонент академічної свободи* – це інституційна автономія професора і професорської спільноти. Цей компонент академічної свободи, на думку університетських професорів, з Болонською реформою змінився: з'явився аспект *оцінки* їх наукової та викладацької роботи. Таким чином, за оцінками університетських професорів, виник «тиск звітів» про виконану роботу. Так, професор Р. Рінне з Університету Турку, говорячи про «тиск звітів», зазначив: «У нас з'являється все більше і більше тиску на університетських професорів, які повинні показати, скільки і що зробили» [4]. Німецька ж, наприклад, університетська система, базована на Гумбольдтській моделі «дослідного» університету, традиційно не характеризується таким підходом і досі немає такого «тиску звітів» [7]. Звісно, реформування поступово приходять і до цього аспекту німецької освітньої системи.

Тож **другим напрямом** загальноєвропейської стратегії реформування вищої освіти визначимо реформу в галузі **освітнього менеджменту** як складову трансформації європейської вищої освіти.

Європейська реформа в галузі управління вищою освітою і освітнього менеджменту, паралельно з Болонською реформою як реформою структурною, становить величезне значення для подальшого розвитку європейської вищої освіти.

За визначенням професора Гумбольдтського університету д-ра А. Волтера, реформа в галузі освітнього менеджменту – це «тиха» революція у вищій освіті [8].

У цьому контексті нині відбувається *зміна найбільш важливих координаційних сил у системі вищої освіти*. До таких координаційних сил дослідники проблем вищої освіти зараховують: державу, академічну спільноту, ринкові структури та уні-

верситетський менеджмент [10, с. 111]. На попередніх етапах розвитку вищої освіти державна влада і академічна спільнота були традиційними та найбільш впливовими координаційними силами у вищій освіті, у той час, як ринок праці та університетський менеджмент були досить слабкими. За сучасних реформ спостерігаємо тенденцію до зменшення впливу академічної спільноти і держави, і водночас до зростання впливу ринкових структур та університетського менеджменту. Управління і менеджмент нині стають визначним міжнародним чинником впливу на розвиток вищої освіти [10, с. 114]. Тут варто зробити також акцент і на розподілі влади між академічним та адміністративним компонентом менеджменту.

Якщо систематизувати *компоненти нового типу менеджменту* і управління вищим навчальним закладом, то можемо сказати, що його головними елементами є наступні: обмеження впливу держави до відповідальності лише за формування стратегічних цілей, велика конкуренція між інституціями, високий рівень інституційної автономії у фінансових, організаційних і кадрових справах, постійна оцінка й акредитація, відкритість до моніторингу, робота щодо здобуття міжнародних грантів, гнучкість оплати працівників [10, с. 119].

У межах трансформації структури управління вищими навчальними закладами і освітнього менеджменту виокремимо наступні аспекти.

- Зміна *основних критеріїв визнання академічної успішності* й досягнень. Якщо традиційними критеріями оцінювання вважали академічну репутацію та видатні публікації, то новими критеріями є кількість успішних студентів, докторантів, наукових статей, а також гроші, отримані для університету через наукові гранти тощо.
- *Оновлення типу управління у структурі інституції* та системи взаємозв'язків між вищим університетським керівництвом, керівництвом факультетського рівня та окремим професором. З'явилася т. зв. *цільова угода* між університетом і професором, яка визначає те, що професор повинен виконувати. Окрім того, створення нового типу управління спричинило включення у процес управління університетом «зовнішніх» осіб, у тому числі представників промисловості та бізнесу, а також значне зміцнення і професіоналізацію центральної та факультетської керівної ланки університету й міру їх відповідальності у питаннях бюджету, реформування навчальної програми, оцінки якості тощо [11, с. 90].
- Власне поява *незалежних акредитаційних агенцій* – спеціальних установ з акредитації, які здійснюють оцінку та акредитацію нових курсів і нових бакалаврських та магістерських програм. Акредитаційні агенції – це механізм «зовнішнього» оцінювання якості. Їхніми формальними критеріями, яким університет повинен відповідати, є гроші, персонал, сертифікати, додаток до диплома і будівля університету [5]. «Внутрішнє» оцінювання якості – це індивідуальне оцінювання семінарів та лекцій, оцінка навчальних програм і структури навчального плану.

Скажімо, ще десять років тому в Німеччині, система вищої освіти якої базована на Гумбольдтській моделі «дослідного» університету, ніхто не знав терміна «акредитація». Англосаксонська традиція – оцінювати роботу університету – не була притаманна німецькій академічній традиції, у тому числі й через історично позитивний образ університету в суспільстві.

Наразі акредитацію потрібно здійснювати, наймаючи відповідну агенцію. Акредитацію роблять зовнішні агенції, які вибираються й оплачуються університетами. При цьому вони перевіряють не сам вищий навчальний заклад, а його конкретні освітні програми. Тобто на кожну освітню програму потрібно наймати таке агентство, щоб воно могло перевірити її і допустити до користування. Проблема полягає в тому, що німецькі університети не встигають подавати програми на акредитацію чи не мають для цього достатньо коштів.

Цю позицію окреслили в інтерв'ю також професори Гумбольдтського університету доктор Ю. Хенце та доктор Ю. ван Бур, зазначаючи, що на даний момент у Німеччині систему «зовнішнього» і «внутрішнього» контролю якості освіти ще належить напрацювати, адже вона нині не діє належним чином [5; 7].

Сучасна європейська освіта – це ступенева підготовка фахівців, потужна університетська наука, мобільність учасників освітнього простору, висока відповідальність перед суспільством за її якісну складову. Створення спільного європейського освітнього простору змінює функції освіти, робить вирішальною її роль у соціально-економічному розвитку європейських країн та забезпечує підвищення її якості. Головним виміром якості проведення будь-якої реформи є те, чи задоволені її результатами усі її учасники і чи вони інтегровані у ринок праці в масштабах усього європейського континенту.

Список використаних джерел

1. Європейський Союз – Україна: співробітництво у сфері вищої освіти. – К. : Представництво ЄС в Україні, 2010. – 20 с.
2. З інтерв'ю з професором Університету Касселя (Німеччина) д-ром У. Тайчлером.
3. З інтерв'ю з професором Університету Турку (Фінляндія) д-ром А. Яхіяйненом.
4. З інтерв'ю з професором Університету Турку (Фінляндія) д-ром Р. Рінне.
5. З інтерв'ю з професором Гумбольдтського університету (м. Берлін, Німеччина) д-ром Ю. ван Буром.
6. З інтерв'ю з професором Університету Гамбурга (Німеччина) д-ром Р. вон Людом.
7. З інтерв'ю з професором Гумбольдтського університету (м. Берлін, Німеччина) д-ром Ю. Хенце.
8. З інтерв'ю з професором Гумбольдтського університету (м. Берлін, Німеччина) д-ром А. Волтером.
9. *Teichler U.* The changing debate on internationalization of higher education / U. Teichler // Higher Education. – 2004. – Vol. 48. – P. 5–26.
10. *Wolter A.* From the academic republic to the managerial University: the implementation of new governance structures in German higher education / A. Wolter // The 3rd International Workshop on Reforms of Higher Education in Six Countries. – Tsukuba, 2007. – P. 111–132.
11. *Wolter A.* From State control to Competition: German higher education transformed / A. Wolter // The Canadian Journal of Higher Education. – 2004. – Vol. 3. – P. 73–104.

References

1. Jevropejskij Sojuz – Ukrajina: spivrobotnyctvo u sferi vyshhoji osvity. – K. : Predstavnyctvo JeS v Ukrajinі, 2010. – 20 s.
2. Z interv'ju z profesorom Unversytetu Kasselja (Nimechchyna) d-rom U. Tajchlerom.
3. Z interv'ju z profesorom Unversytetu Turku (Finljandija) d-rom A. Jakhiajnenom.

4. Z interv'ju z profesorom Universytetu Turku (Finlandija) d-rom R. Rinne.
5. Z interv'ju z profesorom Ghumboldtsjkogho universytetu (m. Berlin, Nimechchyna) d-rom Ju. van Burom.
6. Z interv'ju z profesorom Universytetu Ghamburgha (Nimechchyna) d-rom R. von Ljudom.
7. Z interv'ju z profesorom Ghumboldtsjkogho universytetu (m. Berlin, Nimechchyna) d-rom Ju. Khence.
8. Z interv'ju z profesorom Ghumboldtsjkogho universytetu (m. Berlin, Nimechchyna) d-rom A. Wolterom.
9. *Teichler U.* The changing debate on internationalization of higher education / U. Teichler // Higher Education. – 2004. – Vol. 48. – P. 5–26.
10. *Wolter A.* From the academic republic to the managerial University: the implementation of new governance structures in German higher education / A. Wolter // The 3rd International Workshop on Reforms of Higher Education in Six Countries. – Tsukuba, 2007. – P. 111–132.
11. *Wolter A.* From State control to Competition: German higher education transformed / A. Wolter // The Canadian Journal of Higher Education. – 2004. – Vol. 3. – P. 73–104.

Заячук Ю. Д.

СТРУКТУРНЫЕ РЕФОРМЫ И РЕФОРМЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В РАМКАХ СОВРЕМЕННОГО ЕВРОПЕЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена изучению процесса современных европейских реформ в области высшего образования. Исследованы вопросы структурной реформы в области высшего образования, а именно Болонской реформы, и вопросы реформы в области образовательного менеджмента и управления высшими учебными заведениями. Проанализированы две глобальные цели Болонской реформы, такие как реструктуризация системы высшего образования, интернационализация высшего образования и мобильность участников образовательного процесса. В статье также выделены основные аспекты в рамках трансформации структуры управления высшими учебными заведениями и образовательного менеджмента. Проанализированы «вызовы» для профессии университетского преподавателя в условиях современных европейских реформ в области высшего образования.

Ключевые слова: европейские реформы в области высшего образования; реструктуризация высшего образования; интернационализация высшего образования; мобильность; академическая свобода; образовательный менеджмент.

Zayachuk Yu.

STRUCTURAL REFORM AND REFORM IN EDUCATIONAL MANAGEMENT WITHIN CURRENT EUROPEAN HIGHER EDUCATION SPACE

This article presents the study on the issue of contemporary processes of reforming of European higher education system. It is based on results obtained in the framework of Erasmus Mundus post-doctoral mobility program between September 2011 and February 2012 in Humboldt University in Berlin, Germany, and the University of Turku, Finland. The implemented methodological approach is based on the questionnaires, meetings, and interviews with different actors involved in the University system at different levels – with professors, scientists, PhDs, Master and Bachelor students and administrators dealing with student affairs.

Both purposes of Bologna reform namely restructuring of higher education and having a different composition of competences; and internationalization of higher education and mobility are considered in this article. It is shown that restructuring of higher education first of all consists in implementing of Bachelor's/Master's study system. It is also shown that there are two separate aims in internationalization of higher education that is intercontinental mobility and Intra-European mobility.

Particular attention in the article is given to changing conditions and challenges of academic profession in different European countries with higher education reforms. In this context, analysis is presented which tackles three main issues: I) limitation of study time and structuring of curriculum – students have to follow curriculum strictly; internal structure of program had been changed by modules and become more organized; II) academic freedom of professors (namely individual component and institutional component) and its changes; III) academic freedom of students and their role in study process under current higher education reform. An emphasis is done on the role of students in study process which has been changed: students became more like customers; students became more demanding; teachers became more like the kind of education providers for students.

A special emphasis in the article is also done on the reform in educational management and governance as important reform for further development of higher education system and a «silent» revolution in higher education. It is shown the influence of the most important coordination forces in higher education space, such as state, academic communities, market structures, and University management. It is also noted that in the frame of transformation of the management and governance structure: I) the main criteria for recognition of academic performance and achievements are changed; II) the new type of governing within the institutions between top university management, faculty level, and individual professors appeared; III) special accreditation institutions for assessment and accreditation of new courses and new Bachelors and Masters programs appeared.

Keywords: European higher education reforms; restructuring of higher education; internationalization of higher education; mobility; academic freedom; educational management.

